

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.112>

## АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

**Дронов Є.В.,**

аспірант

Національної академії Служби безпеки України

ORCID: 0009-0002-6041-3117

**Ільченко С.Ю.,**

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

науково-організаційного центру

Національної академії Служби безпеки України

ORCID: 0000-0003-2992-2220

### **Дронов Є.В., Ільченко С.Ю. Актуальні питання властивостей доказів у кримінальному провадженні.**

У статті, відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, розкривається зміст належності доказів як чинника, що має обов'язково враховуватися під час оцінки доказів у кримінальному провадженні. Вказано на співвідношення належності доказів із деякими правовими категоріями інституту доказування. Висунуто пропозиції, які можуть стати в нагоді під час удосконалення понятійного апарату теорії доказів та положень чинного законодавства.

Актуальність публікації обумовлена потребою удосконалення процесу доказування під час досудового розслідування та судового розгляду, вироблення ефективних механізмів успішного виконання завдань кримінального провадження, які визначено у ст. 2 КПК України.

Метою підготовки статті було розкриття основних питань правової природи належності доказів, відповідно до визначення, наданого у ст. 85 КПК України. Передумовами до формування вказаної мети стали сучасні проблеми, які виникають під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях.

Під час підготовки публікації використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Так із загальнонаукових методів застосовано, зокрема, системно-структурний метод, метод функціонального аналізу, із спеціальних – формально-юридичний, логіко-процесуальний методи, метод порівняльного правознавства. Проаналізовано основні законодавчі норми, які стосуються тематики публікації.

У статті доводиться, що удосконалення понятійного апарату, правильне формулювання правових ознак доказів через призму норм

міжнародних конвенцій сприятиме довершеності процесуального закону та забезпечить уніфікований підхід до належного дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. При цьому авторами враховувалося, що вимоги про належність доказів не набули в законодавстві імперативного характеру, а тому вони вирішуються індивідуально слідчим, прокурором та судом у кожному окремому випадку. Пізнання обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні є метою доказування, а належність є ознакою, яка не лише характеризує докази, а й виступає засобом досягнення означеної мети.

**Ключові слова:** доказування, докази, допустимість доказів, досудове розслідування, кримінальне провадження, критерії, належність доказів, прокурор, слідчий, суд.

### **Dronov Y.V., Ilchenko S.Y. Current issues of properties of evidence in criminal proceedings.**

The article, in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, discloses the content of the propriety of evidence as a factor that must be taken into account during the evaluation of evidence in criminal proceedings. The relationship between the evidence's propriety and some legal categories of the institution of proof is indicated. Proposals have been put forward that can be useful during the improvement of the conceptual apparatus of the theory of evidence and the provisions of the current legislation.

The relevance of the publication is due to the need to improve the process of proof during the pre-trial investigation and trial, to develop effective mechanisms for the successful performance of the tasks of criminal proceedings, which are defined in Art. 2 of the CCP of Ukraine.

The purpose of preparing the article was to reveal the main issues of the legal nature of the ownership of evidence, in accordance with the definition given in Art. 85 of the CPC of Ukraine. The prerequisites for the formation of the specified goal were the modern problems that arise during the pre-trial investigation in criminal proceedings.

During the preparation of the publication, general scientific and special methods of scientific knowledge were used. Thus, from the general scientific methods, in particular, the system-structural method, the method of functional analysis, from the special ones – formal-legal, logical-procedural methods, the method of comparative jurisprudence were used. The main legislative norms related to the topic of the publication have been analyzed.

The publication proves that the improvement of the conceptual apparatus, the correct formulation of the legal features of evidence and the implementation of the norms of international conventions into domestic legislation will contribute to the perfection of the procedural law and provide a unified approach to the proper protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the participants in criminal proceedings. At the same time, the authors took into account that the requirements for the propriety of the evidence have not acquired an imperative character in the legislation, and therefore they are decided individually by the investigator, the prosecutor and the court in each individual case. Knowing the circumstances to be proven in criminal proceedings is the purpose of proof, and propriety is a feature that not only characterizes the evidence, but also acts as a means of achieving the specified goal.

**Key words:** proof, evidence, admissibility of evidence, pre-trial investigation, criminal proceedings, criteria, propriety of evidence, prosecutor, investigator, court.

**Постановка проблеми.** У статті 94 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України закріплено правило оцінки доказів у кримінальному провадженні. Одним із чинників, які мають враховуватися під час цієї оцінки, визначено належність доказів. Відповідно до вимог ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування або відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Варто зауважити, що до закріплення в КПК України поняття належності, як і допустимості доказів, визначалося виключно на науковому рівні та у судовій практиці, а тому дискусія

навколо його змісту була традиційно жвавою і ніколи не втрачала своєї актуальності. Її результатами стали різноманітні точки зору. Так одні вчені під належністю доказу розуміли його властивість через власний зміст трансформуватися у такий собі засіб встановлення обставин, котрі мають значення для провадження [8, с. 20]. Інші науковці вважали, що належність є ознакою не доказу, а того зв'язку, який існує між ним (певною доказовою інформацією) та обставинами, які потребують доказуванню [3, с. 46]. Таким чином остання точка зору яскраво підкреслює суб'єктивний чинник у визначенні змісту належності доказу, адже вона ґрунтується на відповідному його сприйнятті особою.

Враховуючи різні наукові підходи до визначення належності доказів, а також той факт, що із набуттям чинності КПК України це поняття отримало законодавче закріплення, дослідження його змісту є надзвичайно актуальним. При цьому особливого значення такому дослідженню надає додаткове висвітлення питання про використання у доказуванні відомостей про приватне життя особи.

**Стан опрацювання проблематики.** Належності доказів присвячено роботи Арсеньєва В.Д., Вапнярчука В.В., Дорохова В.Я., Зажицького В.І., Громова Н.А., Карнеєвої Л.М., Кокорєва Л.Д., Кузнєцова Н.П., Петрухіна І.Л., Погорецького М.А., Шумила М.Є., Щербини Л.І. та інших учених. Їх наукові доробки значно допомогли в осмисленні досліджуваної проблеми і посилили впевненість у потребі детального наукового опрацювання відповідних питань, що пов'язується, головним чином, із неоднозначним розумінням змісту належних доказів.

**Метою даного дослідження** є розкриття основних питань правової природи належності доказів, відповідно до визначення, наданого у ст. 85 КПК України.

**Виклад основного матеріалу.** Належність доказів є важливою умовою їх використання у кримінально-процесуальному доказуванні. Водночас, належність є такою властивістю доказів, яка, разом із допустимістю, гарантують те, що під час провадження будуть вірно встановлені всі обставини, котрі потребують доказування, що, у свою чергу, є передумовою успішного виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Дослідження правової природи належності доказів має давню історію. Ще у XIX столітті їй присвячували свої роботи такі видатні вчені-процесуалісти, як Владіміров Л.Є. та Случевський В.К. Так, Владіміров Л.Є., характеризує належність доказів, зауважував: «Правило про те, що між обставинами, які складають доказ, та справою, яка розглядається, має бути тісний зв'язок, розроблено в англійській теорії

доказів. Цей зв'язок обставин з предметом доказування іменується належністю (англійською – *relevancy*). Обставина, яка має відношення до справи, повинна перебувати із предметом доказування у відносинах причини та наслідку, або бути причиною одних і тих самих наслідків, чи наслідком однієї й тої самої причини. Нарешті, між фактами може бути й таке співвідношення, через яке одна обставина доказує, що інша могла, чи не могла існувати, що вона є вірогідною або ймовірною» [1, с. 182].

Під предметом доказування розуміють обставини, що підлягають доказуванню, які визначено у ст. 91 КПК України. Наявність цих обставин необхідно доказувати в усіх без винятку кримінальних провадженнях. Їх сукупність прийнято вважати загальним предметом доказування, під яким розуміється «сукупність обставин, передбачених кримінально-процесуальним законом, встановлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про злочин, кримінального провадження в цілому, або судового провадження у стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів» [6, с. 132].

В окремому кримінальному провадженні обставини, які входять до предмета доказування, конкретизуються та індивідуалізуються, тобто вони утворюють вже конкретний предмет доказування, зміст якого визначається загальним поняттям злочину і ознаками конкретного складу, викладеними в тій чи іншій статті Особливої частини Кримінального кодексу України.

У свою чергу, під час дослідження предмета доказування в окремому кримінальному провадженні вважається недопустимим як невиправдане обмеження, так і непомірне розширення його складових елементів. Адже, встановлюючи коло фактів, які мають бути пізнані під час кримінального провадження, закон тим самим забороняє пізнавати кримінально-процесуальними засобами обставини, які не вказані у КПК України. Окрім того, у положеннях КПК України ще й опосередковано містяться вимоги щодо неприпустимості використання певних доказів. Йдеться про ст. 88 КПК України, в якій недопустимими визнаються докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом певного кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого. Таким чином отримання та використання подібних доказів є наслідками незаконного розширення елементів предмету доказування, а самі такі докази слід визнавати неналежними.

Розширення конкретного предмета доказування може призвести до помилок, оскільки у такому разі значно ускладниться робота органів

досудового розслідування та суду по збиранню, перевірці й оцінці доказів. В контекст цієї думки необхідно пригадати, як наприкінці ХІХ століття вчений Фойницький І.Я. зазначав, що вірність судового рішення, в значній мірі, обумовлюється увагою суду, зосередженою на справі, і тим, щоб сторонні й незначні для справи обставини не відволікали суд від найсуттєвішого [9, с. 231].

За радянських часів вчені вважали, що під час розслідування справи досліджуватися повинні лише ті обставини, які мають для неї значення, а збирання інших доказів розпоршує увагу суду й органів розслідування [7, с. 67]. Так Лупінською П.А. стверджувалося, що «зусилля слідчого й суду мають бути направлені на те, щоб встановити наявність чи відсутність тих фактів, які характеризують всі ознаки конкретного складу злочину» [4, с. 98].

Таким чином, в теорії кримінального судочинства існує низка напрацювань з приводу змісту предмета доказування та його зв'язку із належністю доказів, а також з ефективністю процедури доказування. Водночас, визнання доказів належними виключно на підставі очевидного та безперечного зв'язку із предметом доказування не узгоджуються із вимогами чинного КПК України, де у ст. 85 надається визначення належності, яке є ширшим за змістом, аніж предмет доказування в окремому кримінальному провадженні.

Так, Міньковський Г.М. стверджує, що для кримінального провадження мають значення не лише докази, які пов'язуються із предметом доказування, а й ті обставини, котрі є важливими для перевірки окремих доказів, які, встановлюючи факти, прямо чи опосередковано впливають на точність та повноту доказування [5, с. 27–29]. Як вбачається із даного визначення Вчений об'єктивно пропонує вважати належними доказами ті обставини, котрі мають значення для кримінального провадження, навіть якщо вони змістовно не входять до кола чітко визначених обставин предмета доказування. Наприклад, по різному можуть оцінюватися показання свідка, якими спростовується, або підтверджується алібі обвинуваченого. Свідчення, якими алібі спростовується, має очевидні ознаки належності, адже його зміст відрізняється своїм яскраво вираженим обвинувальним характером. У свою чергу показання, котрими алібі підтверджується, навпаки, є змістовно нейтральним, але його значення є не менш важливим в аспекті виконання такого завдання кримінального провадження, як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, з тим, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому проце-

суальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). Саме таким чином, тобто без елементів зайвої конкретики по відношенню до важливих для провадження обставин, визначена належність доказів у ст. 85 КПК України. З цього приводу докази мають визнаватися належними незалежно від того, чи свідчать вони про певну обставину у позитивній чи негативній її формі, зокрема, чи засвідчують вони винуватість особи або її невинуватість, причетність чи непричетність до розслідуваного діяння. Через це під предметом доказування варто розуміти певну програму діяльності суб'єктів кримінального провадження, яка виконується завдяки процесуально встановленим обставинам. Якщо такі обставини не відповідають за змістом означеній програмі (предмету доказування), то можуть настати такі наслідки: зміна обвинувачення, припинення кримінального провадження або винесення виправдувального вироку.

У свою чергу, деякі вчені пропонують відступити від нормативістського підходу у трактовці предмета доказування та розуміти його зміст як сукупність будь-яких фактів та обставин, котрі, незалежно від того чи передбачені вони в положеннях КПК України чи ні, мають суттєве значення для окремого кримінального провадження через його специфіку та визначений склад злочину [2, с. 78–83]. З огляду на це, питання про належність того чи іншого доказу має вирішуватися без впливу законодавчих приписів імперативного характеру, а виключно на підставі внутрішнього переконання суб'єкта, який здійснює оцінку доказів.

Варто зауважити, що використання суб'єктивного чиннику під час оцінки доказів має давню історію. Як відомо, Верховним судом США ще у 1878 році було визначено у рішенні по справі *Stacey vs. the U.S.*, що співробітник поліції має достатні підстави для арешту та обшуку, якщо факти й обставини, які сприймаються ним, є такими, що переконали б розумну й обережну людину в тому, що скоєно саме злочин. У даному рішенні визначені вимоги до змісту процесу доказування та подальшого використання одержаних доказів, як достатніх підстав прийняття певних процесуальних рішень. Пізніше з'явилися більш розширені формулювання підстав прийняття процесуальних рішень з огляду на «достатність підстав». Обов'язок по їх встановленню було покладено на суддів, але сприйняття фактів і обставин як таких, що мають переконувати розумну й обережну людину, залишилося їх головним критерієм.

В країнах, які належать до англосаксонської системи права, де надзвичайно розвинутим є використання доктрини суб'єктивізму, існує пе-

ревірена часом практика використання суддями раніше винесених судових рішень в обґрунтуванні майбутнього рішення, яке планується ухвалити. Таке використання судових прецедентів є додатковою гарантією прав та свобод особи, а також ознакою розумності й обережності самого судді, що не можна сказати про кримінальне судочинство України, для якого подібна практика не є притаманною. У теорії сучасного кримінального процесу, як і в теорії, що існувала у часи колишнього СРСР, містяться критерії об'єктивності рішення судді. Їх основу складають докази, здобуті під час кримінального провадження, які свідчать про необхідність прийняття певного рішення.

Так Лупінська П.А. вважає, що обґрунтування процесуального рішення полягає в його здатності «розкрити ту логіку діяльності по оцінці доказів і визнання значення обставин справи, які приводять до судження про вірогідність і достатність доказів» [4, с. 158]. Тому, наприклад, під час прийняття рішення про застосування заходів процесуального примусу, незважаючи на їх майже превентивний характер, неможливо обійтися без доказів, отриманих під час досудового розслідування. І хоча за загальним правилом питання щодо допустимості або недопустимості, належності чи неналежності доказів остаточно вирішується судом, у КПК України передбачена можливість його вирішення також слідчим та прокурором завдяки здобутим фактичним даним, наприклад під час прийняття ними рішення в порядку вимог ч. 1 ст. 284 КПК України.

Слід звернути увагу й на те, що термін «докази» у кримінальному судочинстві використовується не лише задля встановлення наявності або відсутності суспільно небезпечного діяння, винуватості особи, яка вчинила відповідне діяння, а й для з'ясування інших обставин, що мають значення для правильного вирішення провадження (ст. 85 КПК України). Тобто термін «докази» може виражати як широке, так і вузьке поняття, в залежності від уточнюючих слів, які використовуються. Водночас такий неоднозначний характер змісту доказів не повинен сприйматися як заклик надавати їх за принципом «чим більше, тим краще». Інститут належності доказів, як і процесуальних строків, призначений цьому запобігти.

Варто наголосити ще й на одній проблемі, пов'язаній із вільним тлумаченням належності доказів. Вона стосується збирання доказів чи відомостей, які формально вилучаються, або стають відомими внаслідок проведення процесуальних дій, але змістовно жодним чином не пов'язується із предметом доказування у відповідному провадженні. Так, наприклад, у ст.ст. 234 та 235 КПК України надзвичайно узагальнено йдеться про речі, документи або осіб,

яких планується виявити. Можна було б у відповідних статтях КПК України передбачити обов'язок вказувати в клопотанні та ухвалі про дозвіл на обшук – установчі дані особи, а також індивідуальні властивості речей чи документів (реквізити, довжину, форму, обсяг, колір, запах, температуру та інші ознаки), що відшуковуються. Це стало б додатковою гарантією унеможливлення безпідставного вилучення, «про всяк випадок», речей та документів, а також затримання осіб. До речі таке вилучення є можливим ще й завдяки положенням ч. 7 ст. 236 КПК України, де зазначається, що вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Яскравим прикладом вдалого закріплення підстав проведення процесуальної дії, в аспекті забезпечення належності майбутніх доказів, є конструкція ст. 355 КПК України, котра регламентує підстави та порядок проведення пред'явлення для впізнання. Так, у ч. 2 ст. 355 КПК України закріплено, що пред'явлення для впізнання проводиться після того, як особа, яка впізнає, під час допиту вкаже на ознаки, за якими вона може впізнати особу чи річ. Окрім того, у ч. 3 ст. 355 КПК України йдеться про таке: «під час пред'явлення особи чи речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна вказати, чи впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками».

**Висновки.** Законодавче визначення у вітчизняному кримінальному процесі правових ознак доказів є своєчасною та прогресивною новелою, спрямованою на запровадження європейських стандартів забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні. Адже саме за критеріями належності, як і допустимості, відбувається оцінювання доказів та вирішується доля кримінального провадження. Удосконалення понятійного апарату, правильне формулювання правових ознак доказів й імплементація норм міжнародних конвенцій у вітчизняне законодавство сприятиме довершеності процесуального закону та забезпечить уніфікований підхід до належного забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Пізнання обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні є метою доказування, а належність є ознакою, яка не лише характеризує докази, а й виступає

засобом досягнення означеної мети. Враховуючи положення ст. 85 КПК України, слід констатувати, що вимоги про належність доказів не набули в законодавстві імперативного характеру. Ці питання вирішуються індивідуально слідчим, прокурором та судом у кожному окремому випадку. Докази, які містять відомості про приватне життя особи, можуть мати ознаку належності, якщо ними підтверджуються обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, як і інші обставини, що мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Гарантії прав і свобод особи у сфері кримінального провадження потребують постійного удосконалення, з урахуванням слідчої та судової практики, та є предметом дослідження під час подальших наукових розвідок.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула: Автограф, 1910. 400 с.
2. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькинд П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. 303 с.
3. Карнеева Л.М. Доказательства в советском уголовном процессе. Учебное пособие. Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1988. 68 с.
4. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и форма. М.: Юридическая литература, 1976. 168 с.
5. Миньковский, Г.М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе. Москва: Госюриздат, 1956. 115 с.
6. Михеенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
7. Советский уголовный процесс; под ред. Карева Д.С. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1956. 416 с.
8. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. М.: Госюриздат, 1959. 168 с.
9. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х т.. СПб.: Сенатская типография, 1910. Т. 2. 573 с.